

Верховний
Суд

Застосування ефективного способу захисту порушеного права. Актуальна практика Верховного Суду

Андрій Грушицький

Суддя Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду, к.ю.н.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, який набрав чинності 30 березня 2006 року,

суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Прецедентний характер рішень ЄСПЛ потребує ретельного аналізу національного законодавства щодо його узгодженості з правовою позицією Суду в процесуальних питаннях.

Конвенція не гарантує захисту теоретичних та ілюзорних прав, а гарантує захист прав конкретних та ефективних
(рішення «Артіко проти Італії» (Artico c. Italie), заява № 6694/74, від 13 травня 1980)

Стаття 13. Право на ефективний засіб юридичного захисту

Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

effective remedy (англ.) – ефективний засіб

wirksame Beschwerde zu erheben (нім.) - подати ефективну скаргу

ARTYKUŁ 13 Prawo do skutecznego środka odwoławczego

Każdy, kogo prawa i wolności zawarte w niniejszej Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe.

(пол.) - ефективний засіб правового захисту

odwołanie (пол.) - звернення

Захист права — це використання передбачених законом способів (можливостей, інструментів) для поновлення свого порушеного, визнання невизнаного, чи присудження оспорюваного права.
«Право на захист особа здійснює на свій розсуд» (стаття 20 ЦК).

Ефективність (англ. efficiency; performance; нім. Effektivität f, Wirkungsgrad m, Wirksamkeit f) - відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання.

Це властивість певного процесу, яка зумовлена його якістю та кількістю засобів, що беруть участь у процесі, а також конкретною ситуацією. Ефективність уможлиблює виконання певної задачі; характеризується певним співвідношенням між отримуваним сумарним ефектом та сумарними витратами на створення і використання засобів, що беруть участь у процесі, його організацію та здійснення.

«Ефективність» у нормах ЦК
(економічний аспект)

Землекористувач зобов'язаний ефективно використовувати земельну ділянку (ст. 410)

Підрядник зобов'язаний повідомити його про вимоги, яких необхідно дотримуватися для ефективного та безпечного використання виготовленої або переробленої речі або іншої виконаної роботи (ст. 689)

Підрядник відповідає за **дефекти**, виявлені у межах гарантійного строку (ст. 884)

ЦПК в редакції 2004 року, КАС 2005 року не містили поняття «Ефективності»

Зміни до процесуальних кодексів щодо запровадження принципу ефективності судового процесу внесені Законом від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII, який набрав чинності 15 грудня 2017 року

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК).

Положення щодо ефективності заходів забезпечення позову містяться у ст.ст. 149, 153 ЦПК

Стаття 5 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

1. Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Попередня редакція:

Стаття 4 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України.

Способи захисту у банківських правовідносинах

Стаття 5 ЦПК. Способи захисту, які застосовуються судом

3. Єдиним способом захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України, є відшкодування завданої шкоди у грошовій формі.

4. Визнання протиправним (незаконним) індивідуального акта/рішення, зазначеного в частині третій цієї статті, не може бути підставою для застосування способів захисту у вигляді визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльністю, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку.

(Статтю 5 доповнено частинами третьою, четвертою згідно із Законом № 590-IX від 13.05.2020)

Стаття 16 ЦК. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.
2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:
  - 1) визнання права;
  - 2) визнання правочину недійсним;
  - 3) припинення дії, яка порушує право;
  - 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
  - 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
  - 6) зміна правовідношення;
  - 7) припинення правовідношення;
  - 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
  - 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
  - 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що *встановлений договором або законом чи судом* у визначених законом випадках.

(Абзац дванадцятий частини другої статті 16 ЦК із змінами, внесеними згідно із Законом № 2147-VIII від 03.10.2017)

Попередня редакція:

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що *встановлений договором або законом*.

Нові способи захисту, передбачені законом

Стаття 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
від 07 грудня 2017 року
№ 2229-VIII

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Один із перших випадків застосування алгоритму ефективного способу захисту в судовій практиці

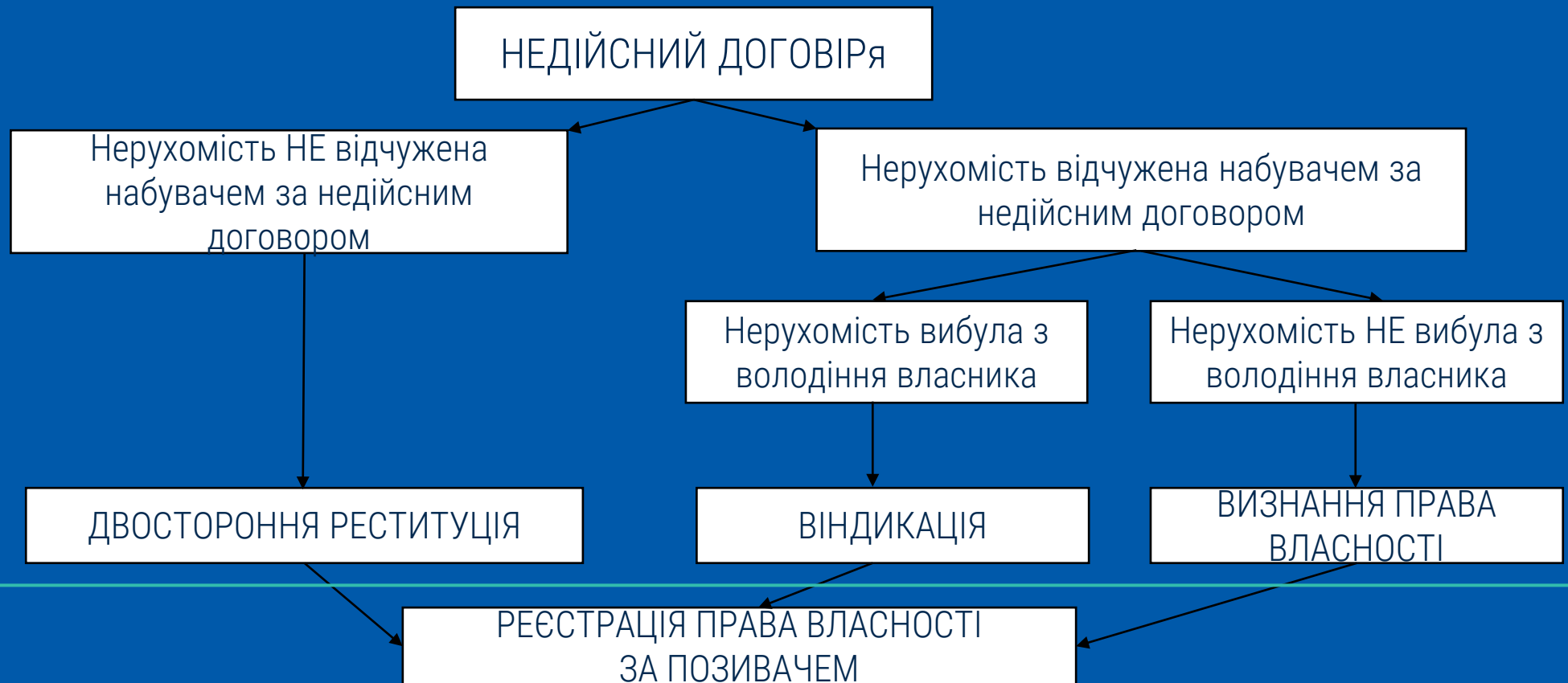
За положеннями статей 330, 387, 388 ЦК України власник майна може витребувати належне йому майно від будь якої особи, яка є останнім набувачем майна та яка набула майно з незаконних підстав, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене попередніми набувачами, та **без визнання попередніх угод** щодо спірного майна недійсними.

При цьому норма частини першої статті 216 ЦК України не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було в наступному набувачем відчужене третій особі, оскільки надає право повернення майна лише стороні правочину, який визнано недійсним.

Захист порушених прав особи, що вважає себе власником майна, яке було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення віндикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387 та 388 ЦК України.

Постанова ВСУ, 17.12.14, справа № 6-140цс14

НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ДОГОВОРУ ПРО ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОСТІ

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам.

постанови ВП ВС

05.06.18, справа № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18);

30.01.19, справа № 569/17272/15-ц (провадження № 14-338цс18);

11.09.19, справа № 487/10132/14-ц (провадження № 14-364цс19);

19.02.20, справа № 210/4458/15-ц (провадження № 14-354цс19);

04.04.20, справа № 610/1030/18 (провадження № 14-436цс19);

16.06.20, справа № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19);

15.09.20, справа № 469/1044/17 (провадження № 14-317цс19) та ін.

Що таке ефективний спосіб захисту права?

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 року по справі № 910/3009/18:

- Ефективний спосіб захисту прав повинен:

- 1) забезпечити поновлення порушеного права
- 2) в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування
- 3) такий захист повинен бути повним (тобто не частковим)
- 4) забезпечувати мету здійснення правосуддя та принцип процесуальної економії
- 5) забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту

Одне право має захищатися одним позовом!

Рішення суду має остаточно вирішувати спір по суті і захищати порушене право чи інтерес.

Якщо для реалізації рішення суду потрібно ще раз звертатися до іншого суду й отримувати ще одне рішення – це означає, що обраний спосіб захисту (який часто зумовлений обмеженнями, що діють у певній юрисдикції) є неефективним.

«Один спір – один процес» – це правило, якого Верховний Суд намагається дотримуватися і забезпечувати його через ухвалені правові висновки щодо юрисдикційності спорів.

Нікчемний правочин

Якщо правочин є нікчемним, то *позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача* (пункт 72 постанови).

За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину (пункт 73 постанови).

Нікчемність кредитного договору в частині комісії

Позовні вимоги про визнання недійсними положень пунктів 1.4 та 6 кредитного договору не підлягають задоволенню саме у зв'язку із обранням неналежного способу захисту порушеного права.

Комісія за обслуговування кредитної заборгованості може включати плату за надання інформації про стан кредиту, яку споживач вимагає частіше одного разу на місяць. Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

Зобов'язати Публічне акціонерне товариство «Ідея Банк» здійснити перерахунок заборгованості ОСОБА_1 за кредитним договором від 19 червня 2018 року № P24.00301.004034055 з огляду на нікчемність пунктів 1.4 та 6 цього договору.

Постанова ВП ВС, 13.07.22, справа № 496/3134/19, провадження № 14-44цс21

Визнання недійсним договору, який припинив свою дію або був розірваний

Оскільки предметом спору у справі є недійсність договору і такий договір визнається недійсним з моменту вчинення, укладення сторонами додаткової угоди про припинення такого договору та повернення майна не може розцінюватися як підстава для припинення провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору. **Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним.** Так само не перешкоджає поданню відповідного позову закінчення строку (терміну) дії оспорюваного правочину до моменту подання позову (пункти 55, 82 постанови).

Постанова ВП ВС, 27.11.18, справа № 905/1227/17 (провадження № 12-112Гс18)

Визнання договору укладеним

Не можна вважати неукладеним договір після його повного чи часткового виконання сторонами. Якщо дії сторін підтверджують те, що договір фактично був укладений, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності цього договору вимогам закону та залежно від встановлених обставин вирішити питання щодо наслідків його часткового чи повного виконання. У такому разі **визнання вказаного договору укладеним не буде належним способом захисту** (пункт 76 постанови).

Постанова ВП ВС, 05.06.18, справа № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18)

Переведення прав та обов'язків покупця

Для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі (пункт 51 постанови).

Вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права наймача (орендаря) на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право особи захищене не буде, що змусить наймача (орендаря) звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника – до суду із новим позовом (пункт 53 постанови).

Непідписаний договір вважається неукладеним

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію (пункт 7.11 постанови).

Якщо сторони згоди щодо істотних умов договору оренди землі не досягли, такий договір є неукладеним, тобто таким, що не відбувся, а наведені в ньому умови не є такими, що регулюють спірні відносини (пункт 7.17 постанови).

Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено (пункт 7.18 постанови).

Постанова ВП ВС, 16.06.20, справа № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19)

Окрема думка: Станом на день ухвалення постанови Великої Палати від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц судами України постановлено більше 30 тисяч судових рішень у справах за позовами про недійсність договорів оренди земельних ділянок та близько 450 рішень у яких ставилися вимоги про визнання таких договорів неукладеними.

Скасування державної реєстрації

Оскільки спірний договір оренди землі, укладений між ГУ Держземагентства у Хмельницькій області та фізичною особою відповідачем без дотримання конкурентних засад, спрямований на незаконне заволодіння земельною ділянкою державної власності, то він відповідно до частин першої, другої статті 228 ЦК є нікчемним (пункт 85 постанови).

ВП ВС дійшла висновку про наявність підстав для відмови у задоволенні вимоги про визнання спірного договору оренди недійсним, водночас підтримала висновок суду першої інстанції **про задоволення вимоги про скасування державної реєстрації права оренди фізичної особи-відповідача, з огляду на нікчемність спірного договору оренду** (пункти 87, 94 постанови).

Постанова ВП ВС, 29.09.20, справа № 688/2908/16-ц (провадження № 14-28цс20)

Скасування державної реєстрації

Рішення суду про визнання недійсним договору не є підставою для внесення запису про скасування прав на нерухоме майно без скасування відповідного рішення про державну реєстрацію прав. У разі визнання недійсним договору, що став підставою для прийняття рішення про державну реєстрацію прав, слід одночасно заявляти **вимогу про скасування рішення про державну реєстрацію прав**. Такі вимоги є відповідним і законним способом судового захисту в даному випадку, оскільки за чинним ЦК право власності виникає з моменту його реєстрації (пункт 97 постанови).

Частина третя статті 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону № 2255-IX від 12.05.2022

У разі скасування **рішення** державного реєстратора про державну реєстрацію прав на підставі судового рішення чи у випадку, передбаченому пунктом 1 частини сьомої статті 37 цього Закону, на підставі рішення Міністерства юстиції України, а також у разі визнання на підставі судового рішення **недійсними чи скасування** на підставі судового рішення **документів**, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, скасування на підставі судового рішення **державної реєстрації прав**, що мало наслідком державну реєстрацію набуття речових прав, обтяжень речових прав, відповідні права чи обтяження припиняються.

Поновлення договору оренди

Якщо орендодавець відмовляється чи ухиляється від укладення додаткової угоди до договору оренди землі, обов'язковість укладення якої передбачена частиною восьмою статті 33 Закону «Про оренду землі», то належним способом захисту порушеного права є *визнання укладеною додаткової угоди із викладенням її змісту* (пункт 67 постанови).

Постанова ВП ВС, 26.05.20, справа № 908/299/18 (провадження № 12-136гс19)

Визнання права застави

Банк як сторона правочину стверджував про нікчемність договору про розірвання договору застави майнових прав. Наслідком такої нікчемності є чинність договору застави майнових прав. Отже, спір фактично стосується наявності чи відсутності права застави ПАТ «Імексбанк». Тому належним способом захисту інтересів позивача є **визнання права застави** (пункт 85 постанови).

Постанова ВП ВС, 04.06.19, справа № 916/3156/17 (провадження № 12-304гс18)

Визнання права власності на предмет іпотеки/застави

Передання іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки відповідно до статей 36, 37 Закону «Про іпотеку» є способом позасудового врегулювання, який здійснюється за згодою сторін без звернення до суду. З огляду на приписи статей 328, 335, 392 ЦК та статей 36, 37 Закону «Про іпотеку» суди не наділені повноваженнями звертати стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нього за іпотекодержателем (пункт 51 постанови).

Постанова ВП ВС, 13.03.19, справа № 520/7281/15-ц (провадження № 14-49цс19)

Звернення стягнення на предмет застави за своїм правовим регулюванням, процедурою та наслідками істотно відрізняється від звернення стягнення на предмет іпотеки.

Тому висновки Великої Палати Верховного Суду, що стосуються застосування норм права, які регулюють правовідносини щодо звернення стягнення на предмет іпотеки, не є релевантними щодо розгляду спорів про звернення стягнення на предмет застави - рухоме майно, оскільки вказані правовідносини регулюються різними спеціальними законами, у яких передбачено різний порядок звернення стягнення на рухоме та нерухоме майно, які є предметом застави.

Суд з урахуванням специфіки застави може застосувати такий спосіб звернення стягнення як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання.

Постанова ВП ВС, 13.07.22, справа 645/6151/15-ц (провадження № 14-99цс21)

Надання «довіреності» на продаж

Звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення судом права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки у порядку, визначеному статтею 38 Закону «Про іпотеку», можливе лише за умови, що сторони договору іпотеки не передбачили цей спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя або в іпотечному застереженні.

Якщо сторони договору іпотеки передбачили такий спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя або в іпотечному застереженні, вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення у рішенні суду права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, визначеному статтею 38 Закону, є неналежним способом захисту (пункт 61 постанови).

Постанова ВП ВС, 15.05.19, справа № 310/11024/15-ц (провадження № 14-112цс19)

Віндикація & негаторний позов

Віндикаційний і негаторний позови є взаємовиключними. Одна з умов застосування як віндикаційного, так і негаторного позову – відсутність у позивача з відповідачем договірних відносин. В іншому разі захист порушеного права власності здійснюється за допомогою зобов'язально-правових способів (пункт 114 постанови).

Постанова ВП ВС, 18.12.19, справа № 522/1029/18 (провадження № 14-270цс19)

У разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові (пункт 144 постанови).

Задоволення вимоги про **витребування** майна з незаконного володіння особи, за якою воно зареєстроване на праві власності, відповідає речово-правовому характеру віндикаційного позову та **призводить до ефективного захисту прав власника**. У тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна з чужого незаконного володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК, є неефективними (пункт 146 постанови).

Постанова ВП ВС, 14.11.18, справа № 183/1617/16 (провадження № 14-208цс18)

Віндикація - ефективний спосіб

У спорах про витребування майна суд має встановити обставини незаконного вибуття майна власника на підставі наданих сторонами належних, допустимих і достатніх доказів. Закон не вимагає встановлення судом таких обставин в іншій судовій справі, зокрема **не вимагає визнання незаконними рішень**, відповідно до яких відбулось розпорядження майном на користь фізичних осіб, у яких на підставі цих рішень виникли права (пункт 51 постанови).

Постанова ВП ВС, 11.02.20, справа № 922/614/19 (провадження № 12-157гс19)

Негаторний позов

Заволодіння землями водного фонду (перехід права володіння ними) всупереч ЗК є неможливим. Розташування земель водного фонду вказує на неможливість виникнення приватного власника, а отже, і нового володільця, крім випадків, передбачених у статті 59 цього Кодексу (пункт 70 постанови).

Зайняття земельної ділянки водного фонду з порушенням статті 59 ЗК має розглядатися як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади. У такому разі вимога зобов'язати повернути земельну ділянку має розглядатися як негаторний позов (пункт 71 постанови).

Стаття 59 Земельного кодексу. Право на землі водного фонду

1. Землі водного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

2. Громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми.

Лісовий фонд

Вимога про витребування земельної ділянки лісогосподарського призначення з незаконного володіння (**віндикаційний позов**) в порядку статті 387 ЦК України є **ефективним способом** захисту права власності.

ВП ВС, 23.11.2021, справа № 359/3373/16-ц (провадження № 14-2цс21)

60. Відповідно до усталеної практики Великої Палати Верховного Суду володіння рухомими та нерухомими речами відрізняється:

якщо для володіння першими важливо встановити факт їх фізичного утримання, то володіння другими може бути підтверджене, зокрема, фактом державної реєстрації права власності на це майно в установленому законом порядку. Факт володіння нерухомим майном може підтверджуватися, зокрема, державною реєстрацією права власності на це майно в установленому законом порядку (**принцип реєстраційного підтвердження володіння**). Такі висновки сформульовані у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц (провадження № 14-181цс18, пункти 43, 89) і в подальшому системно впроваджені у практику Верховного Суду (див. ухвалу Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду *від 18 грудня 2019 року у справі № 372/1684/14-ц – справа про «Блакитне озеро»*).

61. Відомості державного реєстру прав на нерухомість презюмуються правильними, доки не доведено протилежне, тобто державна реєстрація права за певною особою не є безспірним підтвердженням наявності в цієї особи права, але створює спростовувану презумпцію права такої особи (постанови Великої Палати Верховного Суду від 2 липня 2019 року у справі № 48/340 (провадження № 12-14звг19, пункт 6.30), від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17 (провадження № 12-234гс18, пункт 4.17), від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (провадження № 12-80гс20, пункт 6.13)). Наявність у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно відомостей про право іпотеки чи іншого речового права створює презумпцію належності права особі, яка ним володіє внаслідок державної реєстрації (buchbesitz (нім. - **книжкове володіння**)) (постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц (провадження № 14-67цс20, пункт 70)).

148. Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу, що власник з дотриманням вимог статті 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування **оспорювання рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, ланцюга договорів, інших правочинів щодо спірного майна і документів, що посвідчують відповідне право, не є ефективним способом захисту права власника.**

152. Відповідно до статті 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у редакції, чинній на час звернення прокурора з позовом, записи до Державного реєстру прав вносяться на підставі прийнятого рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень. Відповідно до цієї статті в чинній редакції за результатом розгляду документів, поданих для державної реєстрації прав, державний реєстратор на підставі прийнятого ним рішення про державну реєстрацію прав вносить відомості про речові права, обтяження речових прав до Державного реєстру прав. Таким чином, рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень є підставою для внесення відомостей про речові права, обтяження речових прав до Державного реєстру прав (записів до Державного реєстру прав). З відображенням таких відомостей (записів) у Державному реєстрі прав рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень вичерпує свою дію. Отже, **вимога про скасування такого рішення після внесення на його підставі відповідних відомостей (записів) до Державного реєстру прав не відповідає належному способу захисту.**

211. На підставі наявних у справі матеріалів суду слід зробити висновки про можливість витребування від відповідачів земельних ділянок, про наявність або відсутність підстав для застосування статті 388 ЦК України, врахувати висновки Великої Палати Верховного Суду про необхідність оцінювати наявність або відсутність **добросовісності** зареєстрованого володільця нерухомого майна

/справу в цій частині направлено на новий розгляд до апеляційного суду/

Визнання недійсним державного акта

Велика Палата Верховного Суду вважає, що для вирішення питання про належність права власності на земельну ділянку та для повернення цієї ділянки власнику **визнання недійсним державного акта не є необхідним**. Така вимога не є ефективним способом захисту для усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою водного фонду.

Постанова ВП ВС, 15.09.2020, справа № 469/1044/17 (провадження № 14-317цс19)

«Накладення» земельних ділянок

Велика Палата Верховного Суду залишила в силі суду першої інстанції, яким:

- Визнано недійсними державні акти на право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
- Скасовано державну реєстрацію земельної ділянки.
- Визнано недійсними розпорядження голови РДА у частині затвердження технічної документації із землеустрою щодо складання документів, що посвідчують право власності на земельні ділянки для ведення фермерського господарства, та про передачу у приватну власність земельних ділянок.

Постанова ВП ВС, 15.01.2020, справа № 540/861/16-ц (провадження № 14-660цс19)

«Накладення» земельних ділянок (Дніпропетровська область)

Верховний Суд залишив в силі суду першої інстанції, яким:

- Визнано незаконним та скасовано рішення Іларіонівської селищної ради щодо передачі земельної ділянки у постійне користування ДП «Придніпровська залізниця».
- Визнано незаконним та скасовано державний акт на право постійного користування серії, загальною площею 86,6714 га, який виданий ДП «Придніпровська залізниця» на підставі рішення Іларіонівської селищної ради.
- Скасовано державну реєстрацію права постійного користування

Постанова КЦС ВС, 31.08.2022, справа № 191/4018/18 (провадження № 61-9124св21)

Позов Укрзалізниці – негативний позов

Визнання права власності

Визнання права власності є ефективним і належним способом захисту прав сторони - покупця, який за договором купівлі-продажу майнових прав повністю сплатив узгоджену в договорі грошову суму, проте не може реалізувати свої права внаслідок недобросовісної поведінки продавця після введення будинку в експлуатацію, який не визнає права покупця на цю збудовану квартиру.

Постанова ВП ВС, 14.12.2021, справа № 344/16879/15-ц (провадження № 14-31цс20)

Визнання договору поруки припиненим

Позивач - поручитель

58. Позивач був звільнений від сплати судового збору через те, що його позов пов'язаний із порушенням прав споживача. Тому з огляду на висновок щодо суті касаційної скарги та відмову у задоволенні позову сплачений відповідачем за подання апеляційної та касаційної скарг судовий збір у розмірі 1 708,72 грн (606,32 грн (т. 1, а. с. 85) + 1 102,40 грн (т. 2, а. с. 5) відповідно слід компенсувати за рахунок держави.

61. Визнання права у позитивному значенні (визнання існуючого права) та у негативному значенні (визнання відсутності права та відповідного йому обов'язку) є способом захисту інтересу у юридичній визначеності. Застосування такого способу захисту інтересу є належним лише тоді, якщо юридична невизначеність триває, суд не розглядає ініційований кредитором для захисту його прав спір із боржником і не вирішив цей спір раніше. За цих умов боржник (поручитель) може звернутися до суду з позовом про визнання відсутності права вимоги кредитора за договором поруки (визнання його права припиненим), зокрема про визнання поруки припиненою, і такий спосіб захисту буде належним та ефективним. У разі задоволення цього позову суд у резолютивній частині визнає відсутнім право вимоги кредитора за договором поруки, зокрема визнає поруку припиненою, а не припиняє поруку.

Постанова ВП ВС, 22.09.2022, справа № 462/5368/16-ц, провадження № 14-143цс20

Принципи судового процесу

При вирішенні спорів суд касаційної інстанції застосовує ряд нових принципів, серед яких:

- у всіх справах правосуддя й справедливості мають перевагу перед формальним розумінням права;
- *venire contra factum proprium* «заборони суперечливої поведінки», принцип, відповідно до якого поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них;
- *jura novit curia* «суд знає закони», за яким неправильна юридична кваліфікація сторонами спірних правовідносин не звільняє суд від обов'язку застосувати для вирішення спору належні приписи юридичних норм.
- Тлумачення слів договору проти того, хто їх написав (*verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem*).
- Заборона вчинення фраздаторних правочинів (*fraus creditorum*) – це відносно нова, але сьогодні широко застосована Верховним Судом доктрина

На розгляді Великої Палати

09.11.2022 Відсторонення працівника (справа № 130/3548/21, провадження № 14-82цс22)

23.11.2022 Визнання недійсним договору оренди землі, витребування земельних ділянок (справа № 357/8277/19, провадження № 14-65цс22)

14.12.2022 Природно-заповідний фонд - строк позовної давності (справа № 554/10517/16-ц, провадження № 14-76цс22)

Заміна сторони виконавчого провадження при виконанні виконавчого напису нотаріуса (справа № 183/4196/21, провадження № 14-36цс22) – без дати

Юрисдикція судів поширюється на
будь-який юридичний спір та будь-яке
кримінальне обвинувачення.

У передбачених законом випадках
суди розглядають також інші справи
(стаття 124 Конституції України)

Не підлягають розгляду в судах

- оскарження протоколу про адміністративне правопорушення окремо від рішення суду про притягнення особи до відповідальності (постанова ВП ВС, 13.03.2019, справа № 712/7385/17 (провадження № 11-1434апп18));

- визнання протиправним і скасування рішення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про віднесення правочинів (договорів) до нікчемних (постанова ВП ВС, 13.02.2019, справа № 826/1314/16 (провадження № 11-1225апп18));

- про визнання незаконним і скасування розпорядження про призначення на посаду за позовом особи, якої не стосується розпорядження (постанова ВП ВС, 18.11.19, справа № 85075666 (провадження № 11-124апп19));

- встановлення для отримання статусу учасника бойових дій факту участі у бойових діях із захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України та безпосередньої участі в АТО (постанова ВП ВС, 03.07.2019, справа № 233/2929/17 (провадження № 14-284цс19));

- про зобов'язання змінити національність (постанова ВП ВС, 11.09.19, справа № 810/2732/18 (провадження № 11-388апп19));

- про визнання незаконною нотаріальної дії з видачі свідоцтва (постанова ВП ВС, 07.07.2020, справа № 438/610/14-ц, провадження № 14-577цс19);

а також інші категорії справ

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

електронна пошта:
hrushytskyi@supreme.court.gov.ua